

rekvó munkást a hagyománnyal, melyet polgárinak bélyegeznek; le-súlyesztí a munkás-vezetők színvonalát s mint Oroszországban láttuk, a korlátoltság kiválasztását indítja meg köztük; a betű képmutatására tanítja a „felszabadult“ embert, tétel-facsaró teologusokat és dogmák-kal ölé csörtetöket táplál, az érzés és gondolkozás hűségét megbünteti.

Ahogy mi ketten szembekerültünk, a lehető legfényesebb bizo-nyítéka annak, amit a marxizmus felől állítok. Milyen mozgalom az, amelyben Ön benn van, én pedig kinnmaradtam? Milyen mozgalom az, amelyből a káté-ismerői nyugodt lelkiismerettel és legfölsőbb bá-torítással köphetnek arra, aki végre is egész nyilvánvalóan s akarata ellenére is a közösségért él?

(Budapest)

Németh László

II.

MEGJEGYZÉS AZ ELŐBBIEKRE

Mindenekelőtt magyarázattal tartozom az olvasóknak. Mi indo-kolhatja azt, hogy egy polgári írótól számon kérjük a dialektikus gondolkodás ismeretét? Mi indokolhatja, amikor természetesnek kell találjunk, hogy a polgári osztály képviselői nem alkalmazhatják és ezért valójában nem is ismerhetik a gondolkodás forradalmi módsze-rét? Nem volt-e így eleve naivitás azt hinni, hogy ott, ahol osztályok állanak egymással szemben, egymagában a kritika fegyvere „jobb be-látás“-ra bírhatja az ellenfelet?

„Olyan időkben, amelyekben az osztályharc a döntés felé közele-dik, az uralkodó osztály, az egész régi társadalom felbomlási folya-mata olyan heves, olyan éles formát ölt, hogy egy kis része elhagyja az uralkodó osztályt és a forradalmi osztályhoz csatlakozik, ahhoz az osztályhoz, amely kezében hordja a jövőt. Amint tehát azelőtt a ne-messég egyrésze ment át a polgársághoz, úgy megy most át a mun-kássághoz a polgárság egyrésze és főleg a polgári ideológusok egyrés-ze, azok, akik felemelkedtek az egész történeti folyamat elméleti meg-értésének a szintjére.“

Az egyénnek az osztályához való kötöttsége nem feltétlen és kü-lönösen nem feltétlen az ideológusoknál és az osztály széthullásának a történeti korszakában. Ezen a történeti alapon, megfelelő életviszo-nyoktól és a gondolkodás becsületes erejétől segítve, a polgári gondo-latkörből kiindult ideológus is felemelkedhetik arra az elméleti szin-vonalra, amelyen már tényleg nem régi osztálya, hanem egy új, a tör-téneti fejlődést vivő osztály mellett találja magát.

N. L.-ról tudtam, hogy saját tapasztalatából ismeri a szellemi függetlenséget, a szellemi hűség lehetőségeit a polgári társadalomban és az volt a benyomásom róla, hogy kiemelkedik tehetségével a ma-gyar polgári kritikusok közül. Ezért lehetségesnek gondoltam, hogy osztálykötöttségéből is fel tudja magát szabadítani. Nyílt levelemre adott válasza beigazolta, hogy túlbecsültem. De ha válasza formailag esupán azt a jól ismert szakadékot tárta is újból fel, amely a polgári osztályfelfogást elváltasztja „az egész történeti folyamat elméleti meg-értésétől“, ugyanakkor tartalmában rendelkezésre bocsátotta egy fia-tal és tehetséges, magát osztályérdektől függetlennek és jószándékú-nak tartó magyar polgári kritikus portréját az 1934. évből s ennyiben mindenesetre pozitívumot adott. Nézzük meg tehát közelebbről ennek az egyéni portréjának a vonásait és azt, hogy miként rajzolódnak fel rajta az egyén finom és emelkedett vonásai megett az osztály durva

és kezdetleges konturjai. A válasz alapján ezt az elemzést nyugodtan elvégezhetjük, anélkül, hogy érdeklődnünk kellene N. L. olvasmányainak pontos jegyzéke felől. A válasz többet tartalmaz, mint amennyit egy ilyen jegyzék adhat: megmutatja, nem azt, hogy mit, hanem azt, hogy hogyan olvas egy polgári kritikus.

N. L. emelkedett, „osztályfeletti“ célkitűzése a harc egy „új nemességért“ és egy új „védő rendért“ a „közösség“ érdekében. Bizvást elhíhetjük neki, hogy célkitűzése egyénileg jóhiszemű és becsületes. Célját szocializmusnak nevezi és szocializmusa érdekében valónak találja az egyidejű küzdelmet a kapitalizmus és a marxizmus ellen, amelyeket ugyanazon történeti korszak ikergyermekének tekint. De minden olyan mozgalom, amely az osztályok felett akar elhelyezkedni, önmagában meddő és hatásában valamelyik osztály érdekét szolgálja. N. L. annyit megtanult maga is a marxizmustól, hogy „minden mozgalomnak van egy értelme, amelyet nyelvünk ad neki s van egy értelme, amely a hozzátartozó eseményekből rajzolódik ki.“ Odáig nem jutott el, hogy a marxizmusnak ezt a tételét önmagára, saját mozgalmára is alkalmazni tudja. Pedig reá is áll az, hogy bármilyen fontosságot is tulajdonítson az egyén önmagának, saját célkitűzéseinek, bármilyen súlyt — joggal, vagy jog nélkül — a saját becsületességének, jószándékának vagy tehetségének, társadalmilag mindez végtelenül közömbös, társadalmilag egyedül az lényeges, hogy az osztályok harcában szubjektív célkitűzés, becsületesség, jószándék, tehetség, objektíven melyik osztálytalajból ered, objektíven melyik osztály érdekeit mozdítja elő?

N. L. bizonyára felháborodik, amikor őt fasiztának bélyegezik. Bizonyára tiltakozik az ellen, hogy a marxizmus „durva sémáit“ alkalmazza az ő sémáik által ki nem merithető egyéniségére. Hol van azonban az ő objektív helye a ma osztályharcában, melyik osztály ideológiájából fakadnak ideológiájának leglényegesebb elemei, melyik osztály érdekeit mozdítja ő maga objektíven elő? A két osztályfront közül melyik az a front, amelyik egyszerre hirdeti a harcot a kapitalizmus és a marxizmus ellen a szocializmus cégére alatt, amelyik a marxizmust polgári irányynak igyekszik feltüntetni? Melyik az a tömegfront, amelyik a Führekek „új nemességét“, a korporatív állam új „védőrendjét“ jelöli meg céljának? Melyik az a tömegfront, amelyik a tudományt elveti és az utópiát mítoszra átkeresztelve, a vér és a faj mítoszáat vallja? Ez a front nem a negyedik rend frontja, ez a front a fasizmus antimarxista frontja, az a front, amelynek a marxizmusra irányzott minden csapása objektíven a monopoltőke érdekeit szolgálja, objektíven az a kapitalista front, amely már csak az antikapitalista demagógiától várhatja a kapitalizmus felszínen tartását. Az események, amelyekből N. L. mozgalmának az értelme kirajzolódik, a birodalmi gyűlés palotájának az égése, a könyvek máglyára rakása, a mérges gázok, a bombavető repülőgépek gyártása egy új imperialista háború céljaira, a dolgozó tömegek és velök az emberi szellem letipírása. Objektív értelemben, történeti összefüggésében N. L. egyéni ideológiája csupán a monopolkapitalizmus fasizta ideológiájának egyéni megjelenési formája, ideológiai küzdelmének egész objektív értelme harc a negyedik rend ellen a monopoltőkével szövetségben, szocializmusa társadalmi hatásában csak egyik árnyalata annak a „szocializmusnak“, amely Göring szavai szerint „a porosz gárdagránátos díszlépésében nyilvánul meg“ és amely Thyssennél és Kruppnál „önfeláldozó kötelességteljesítés“-sé válik a monopoltőke szolgálatában. Az osztályfeletti kritikus finom vonásai mögül előremerednek a mono-

poltőke durva körvonalai, az önzetlen egyéni gondolat mögül az osztály profitérdeke, az emelkedett elméletek mögül a feltámasztott középkor barbár mitológiája, a szellem eszközei mögül a rohamesapatos eszmája. A szubjektív jóhiszem objektív hatásában tömegmegtévesztésbe megy át és a kimeríthetetlen egyéniség történetileg csupán a fasiszta monopoltőke érdekeit leplező sivár ideológiai karaktermaszknak bizonyul.

N. L. ideológiájának osztályértelme megszabja ideológiájának az osztálykorlátjait is. A marxizmuson gyakorolt kritikája, amelyről azt lehetett hinni, hogy jóhiszemű tájékozatlanságban gyökerezik, csak látszólag tűnik fel az önhitt tudatlanság egyéni megnyilvánulásának. N. L.-t osztálykötöttsége akadályozza meg, ép' úgy, mint osztályának többi tagjait, a marxizmus megismerésében. Az osztályellenfelet, akinek igazsága van, megismerni, annyit jelent, mint igazságát felismerni, annyit jelent tehát, mint a saját osztálykötött egyéniségünket feladni. N. L. erre nem képes. N. L.-t osztálykötöttsége arra indítja, hogy fontosabbnak találja Orlando középkori furorjait, mint a végső stádiumába jutott osztályharc elméletét. Így azután marxista „kritikája” is csupán csak egyik lapos egyéni változata annak az ideológiai osztályharcnak, amelyet a polgárság folytat a marxizmus ellen. Az egyéni küzdelem alacsony színvonalában az osztály történeti súlydése jut kifejezésre. Az osztály magával ragadja a lejtőn legtehetségesebb tagjait is, az osztály történetileg meghatározott tehetségtelensége aláveti magának az egyén tehetségét, az egyéni tehetség az osztályvonalon tehetségtelenségbe megy át.

N. L., ha a marxizmus továbbfejlődéséről nem is hallott, azt talán megengedi elyben, hogy a marxizmus nem egyszerűen mechanikus aggregátuma azoknak a tanoknak, amelyekből ered, hanem dialektikus továbbfejlesztésük, minőségileg új elmélet alkatelemeivel szemben. De amikor a marxizmus kivégzésének osztályfeladatát kell teljesítenie, már nyomban megfélekedzik a dialektikus szempontról és úgy gondolja, az ócska mechanikus recept szerint, hogy ha a részek, a marxizmus alapelemei megsemmisülnek, akkor meg kell semmisülnie az egésznek, a marxizmusnak is, mert az egész csupán a részek összege. Ezen az alapon azután kimutatni igyekszik a marxizmus forrását képező tanok mulandóságát. Mintha éppen maga a marxizmus, amely meghaladta ezeket az alkatelemeket, nem bizonyította volna be ezáltal a legteljesebben, mert történetileg, mulandóságukat — és persze ugyanakkor, megtartásukkal a meghaladásban, életerejüket.

— A marxizmus halott, mert Hegel halott, mert „a történelem nem békíthető össze a Jóistennel, a kulturák esendők és mulandók.” Vajjon nem a marxizmus mutatta-e ki éppen Hegel filozófiájában is, azt ami mulandó? A marxizmus Hegeltől dialektikai módszerét vette át és félredobta belőle mindazt, ami teológiai ballaszt volt benne.

— A marxizmus halott, halott mert a materializmus halott, mert a szellem és az anyag merev ellentétbe állításáról „nem lehet szegyenkezés nélkül beszélni”. De nem éppen a dialektikus materializmus oldotta fel a metafizika merev ellentétjeit a szellem és az anyag egyiségében? Ha erről tényleg „nem lehet szegyenkezés nélkül beszélni”, úgy csak azért, mert filozófiai közhely.

— A marxizmus halott, mert a klasszikus közgazdaságtan halott, mert az embert nem lehet csak árunak tekinteni, mert az a felfogás, amely a munkás számára a munkája által termelt teljes értéket követeli, együtt halt meg alapjával, a klasszikus polgári közgazdaságtannal. De a kapitalizmus még nem halott és a kapitalizmusban az em-

beri munkaerő valóban csak árú, az érték-többlet pedig kegyetlenül eleven valóság. S csupán a legvulgárisabb osztálydemagógia teszi felülőssé a tükröt a képért, amelyet mutat, a valóságot elemző tudományt az adott valóságért. És a marxizmus szocializmusa a történeti fejlődéstől nem a termelt érték birtokán kotló, hanem az árú, az érték polgári kategóriáinak uralma alól felszabadult, minden képességét szabadon kifejlesztő ember megteremtését várja.

— A marxizmus halott, mert az a tudomány, amely az élet „titkait” akarta megfejteni és amely fel akarta állítani a társadalmi fejlődés prognózisát, halott. De a marxista tudomány soha nem kereste az élet „titkainak” a magyarázatát — ezeknek a „titkoknak”, amelyek előtt a polgári ideológia időnként kötelességszerűen önkivületbe esik, hanem felfedte ezeknek az úgynevezett titkoknak a funkcióját az osztályrend fenntartásában és így megmutatta, hogy problémái maguk is elmúlnak azzal az osztályrenddel, amelyben gyökereznek. És a marxista tudomány operációit csak az azonosíthatja a delphii jósdá sarlatánságaival, aki számára a tudomány és a sarlatánság egybeesnek, csak az az osztály, amelynek a kezén a társadalom tudománya sarlatánsággá változott át.

— A dialektika az ellentétek egységéről, azonosságáról beszél és N. L. ebből a rendkívül gazdag és bonyolult fogalomból csupán a „korok változó igazságának” valóban lapos közhelyét képes csak kiolvasni. Ugyanakkor azonban ő maga a történeti relativizmus lapos közhelyéig sem emelkedik fel, mert az osztályokat „a természet művei”-nek tekinti, amivel azután N. L. a fejletlen kapitalista 19. század megvetője, feszélyezettség nélkül elhelyezkedik a naívan polgári 18. század legalaposabban racionalista közhelyei területén. Ugyanakkor, amikor szégyenkezéssel beszél a vagy-vagy-okról, minden szégyenkezés nélkül állítja merev, elválasztott ellentétek gyanánt szembe egymással az elméletet és a gyakorlatot. Szerinte „az, hogy valami él, boldogul, nem azt bizonyítja, hogy jó elmélete van, hanem hogy életrevaló.” Tehát a boldogulás, az élet összefüggéseiben való eredményes elhelyezkedés, a gyakorlat független az elmélettől, az élet összefüggéseinek a felismerésétől. És mitől függ? az életrevalóságtól. Életrevalónak lenni azonban semmi mást nem jelent, mint az életben boldogulni. A felelet üres tautológia és az marad mindaddig, amíg ki nem mutatjuk, hogy mi az életrevalóság? Ekkor pedig elkerülhetetlenül eljutunk az élet összefüggések helyes felismeréséhez, tehát az elmélethez. A konkrét kérdés, amiről szó van, az az emberiségre nézve sorsdöntő kérdés, hogy milyen jelentőséget tulajdonítsunk annak, ami Oroszországban történik? N. L. felelete erre a kérdésre egy szárnalmas tautológia. De azért N. L. ebben az összefüggésben bebizonyít legalább annyit, hogy ha a dialektikát nem ismeri, azért a közönséges logikának fölébe tud emelkedni. Ha a feltett kérdésre adott egyenes válasza tautológia, közvetve az ellenmondást is megengedhetőknek találja ebben az összefüggésben. Ugyanarról a rendről, amelyről mégis elismer annyit, hogy életrevaló, egy lélegzetvételre megállapítja, hogy nem más, mint a korlátoltság kiválasztása a munkásvezetők között. Vagy talán a korlátoltságot tekinti életrevalóságnak? Az boldogul, aki korlátolt, akinek tehát rossz elmélete van? Annyi bizonyos, hogy ilyen történeti elmélettel csupán a polgári társadalomban lehet boldogulni.

A polgári osztály tagjai között az érintkezés bevett udvariassági formák között történik. De ezek a formák nem irányadók többé, mihelyt a polgári osztály tagja más osztály tagjával kerül szembe. Az

osztályok közötti érintkezésnek még a legszelidebb formája a gorombaság. Nem lepődünk meg tehát azon, hogy N. L., a saját körében bizonyára igen udvarias polgári kritikus, vitáirát gorombasággal fejezi be. Ebben csupán annak az utolsó kifejezését látjuk, hogy a vitában nem egyén állott egyén ellen, nem tan tan ellen, hanem osztály osztály ellen. Ebben is N. L. osztálykötöttségének ösztönszerű kifejezése nyilvánul meg.

(Budapest)

Jeszenszky Erik

L A P O K, F O L Y Ó I R A T O K

VILÁGNÉZET

Ez a címszó az, amely a revük hasábjain, annyiféle értelmezésben jelentkezik. A Tanu szerkesztője tizenkét levelet szentel a világnézetek tisztázásának és a világnézeti problémát ezzel a megállapításával igyekszik tisztázni: „Én arra a világnézetre gondolok, amely a dogmák alatt szövédik s már-már odaképelem Önt az utókorba, ahonnan azért ró meg, mert „korom világnézeti közhelyeit” fejezem ki.“

A kissé homályos világnézeti értékelést megérthetjük, ha tudomásul vesszük a cikkíró vallomását: „Kedves barátom igazad lehet: nem ismertem eléggé a szocializmust“. Majd a továbbiakban ezt mondja: „a minap megküldték nekem Plechanow könyvét... Arról van benne szó, hogy a gazdasági tényezők determinálják-e a szemléket vagy megfordítva. Ez a kérdés csak annyira tud érdekelni, mint amikor Kálvin azt vitatja, hogy in eclesiam credere, vagy puszta in eclesiam credere a helyes kifejezés. Valamikor ezekben az előljárókban és ezekben az ál-alternatívákban a Mozgalom lelke reszketett s ez megszépítette őket. Én örülök, hogy tudatlan lehetek velük szemben.“

E vallomás ellenére mégis érthetetlen bátorsággal feszegeti napjaink legfontosabb világnézeti problémáját. A németországi közelmúlt eseményeiről irván ezt állapítja meg: „... ha Ön kissé szkeptikusabban... próbál a németországi eseményekről gondolkozni, beláthatja, hogy a szocializmusnak nem a taktikáját kell újra átgondolni, hanem az alapelveit... A szocializmus történelem felfogásában sok részlet igazság volt, de egészében nem állja meg a helyét. A 19. században keletkezett és a 19. század sajátos, talán soha vissza nem térő viszonyait tükrözi. A 19. században valóban volt valami automatizmus, kifejtette, szélesítette és alkalmazta, amit kapott; az események egy irányba mutattak és a történelem fejlődésnek látszott. Visszatekintve tudjuk, hogy ez a fejlődés is kétértelmű volt, hanyatlás a fejlődésben és fejlődés a hanyatlásban; s nyilvánvaló, hogy automatizmusa egy idő óta egyáltalán nem szuperál. Nagyon is nyílt időkhöz értünk, melyek maguk keresik össze örökségüket; nem kifejteneik és alkalmaznak, hanem kezdenek és kockáztatnak. A szocializmus taktikája azért rossz, mert változatlanul ragaszkodik a 19. század történelem-felfogásához.“

„A szocialista reménynek megint öltözködni kell, írja másutt. Gazdagabb hagyományba és szélesebb természetbe kell öltöznie, hogy mint humanista (vagy ha úgy tetszik minőség) szocializmus jelenjék meg. Sikerül ez az átöltöztetés? Századunk a kockázatok kora, de ami kockázatai mélyen bujkál, az szocialista remény“.

Kár, hogy ez az író örül annak, hogy tudatlan lehet a szocializmussal szemben.